

Franc, Aleš: Historie a teologie adventismu

Recenze diplomové práce v kontextu jiných
odborně-kritických pojednání o adventismu

Roman Mach

Úvodem. Domnívám se, že struktura následujícího textu vyžaduje určité vysvětlení. Jiné odborně-kritických práce o adventismu jsou předrženy proto, že přinášejí vzhledem k práci Francově důležité kontexty a možnosti srovnání. Mé zacházení s těmito pracemi zde není kritické ani úplné - omezují se na základní věcnou kategorizaci a stručné poznámky, čili na minimalistický věcný dialog. Toto "zakontextování" pro mne bylo zásadní nápomocí a "předzákladem" pro následný pokus o stručné a čestné kritické promýšlení a hodnocení práce Francovy.

Bull, Malcolm, a Keith Lockhart: *Seeking a Sanctuary: Seventh-day Adventism and the American Dream*, Second Edition, Indiana University Press, 2006.

Domnívám se, že tento příklad ze zahraničí může užitečně "zarámovat" naše domácí dění tím, že mu poskytne širší kontext. Když se američtí sociologové Bull a Lockhart rozhodli (původně koncem osmdesátých let, druhé vydání: 2006¹) kriticky zkoumat adventismus sedmého dne ve Spojených státech, vstoupili přitom do komunikace jak s oficiálním vedením církve, tak také stejnou cestou s mnoha konzultanty z našich řad. Výsledkem je sice dílo odborně-kritické (v sociologickém pohledu zvenčí), zároveň však velmi informované a informující. Výslednou knihu si s užtkem přečte i adventistický čtenář (určitá předchozí kvalifikace doporučena): kromě zajímavých vhladů se tak setká s určitými výzvami, problémy a slabými stránkami naší teorie či praxe - přinejmenším jak se mohou jevit odborným autorům tohoto typu.

K přínosům patří např. zajímavé postřehy o logice našich (relativně krátkých) dějin: identita amerického adventismu je podle autorů více než dogmatickými specifiky determinována právě *jeho specifickými dějinami, izolovanými od americké společnosti*.² Odtud podle nich vyplývá i sklon adventismu vytvářet vlastní alternativu vůči americkému křesťanskému "mainstreamu".³

V závěru je pak vedle spíše extenzivního typu početního růstu (v celosvětovém smyslu) mimo jiné konstatován výrazný "efekt otáčivých dveří", tj. varující statistiky "průchodnosti" naší církvi v USA⁴ (velmi vysoké procento odchodů přechodných i definitivních a jejich socio-ekonomické kontexty). Autoři si rovněž kriticky povšimli té skutečnosti, že zdrojem typických postojů církve, souvisejících s přetrvávající vysokou mírou napětí vůči vnějšímu prostředí, je především psaný odkaz Ellen Whiteové.⁵

Typ kritiky: vysoce informovaná odborná analýza zvenčí, zahrnující konzultace s adventistickými odborníky. Vzhledem k míře kritičnosti byly následné odezvy z našich řad pochopitelně různé.

¹ Bull, Malcolm, a Keith Lockhart: *Seeking a Sanctuary: Seventh-day Adventism and the American Dream*, Second Edition, Indiana University Press, 2006.

² Bull a Lockhart: *Seeking a Sanctuary*, 102.

³ Bull a Lockhart: *Seeking a Sanctuary*, str. 244 a dále.

⁴ Bull a Lockhart: *Seeking a Sanctuary*, str. 348 a dále.

⁵ Bull a Lockhart: *Seeking a Sanctuary*, str. 361.

Jetelina, Bedřich.: *Adventisté sedmého dne mezi modernou a postmodernou*, dizertační práce (Th.D.), Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2013 (196 stran; vedoucí práce: prof. Jaroslav Vokoun, Th.D.). Publikováno Jihočeskou univerzitou v roce 2015.

Neobvyklostí této práce je zpracovávání specificky adventistické problematiky na odlišné akademické půdě (tedy s omezenými možnostmi vedení práce s dostatečným vnitřním vhledem do adventismu). Stane se tento jev (nejen směrem k nám) běžným? Této práci je však nutno přiznat, že jedním z oponentů byl Jiří Piškula.

Je sympatické, že v práci lze rozeznat hledání odpovědí na nesnadné otázky. Zvláštní "chuť" však má Jetelinovo psaní "o adventistech", které místy opakovaně budí otázku, z jaké konkrétní pozice autor v daných bodech vychází - progresivně adventistické, post-adventistické, nebo jiné? Další otázky by - zejména vzhledem k ambiciózním závěrům/výzvám vůči adventismu - bylo legitimně možno klást nad poměrně úzkým výběrem použitých adventistických zdrojů (místy popularizačních) či nad závěrečným rozevřením osobní konfesní otázky (str. 170-171).

Zajímavým přínosem práce je mimo jiné analýza *the common sense* epistemologie (nauky o poznání) Thomase Reida, která dominovala americkému myšlení ještě v době vzniku a raného vývoje adventismu a o které jsem s autorem již dříve komunikoval. Tento specifický vliv představuje i v mém pohledu zásadní filozofické ovlivnění adventistické teologie (jejího jazyka, způsobu budování, mentality, pojetí pravdy), které zůstává dodnes silně přítomné v naší teorii, tradici i praxi se svými silnými i velmi slabými stránkami.⁶

Tentýž vliv snad i bezděčně odpovídá na část problémů, které naši teologii vyčítá Franc (viz níže): *the common sense* epistemologie protestantské Ameriky působila ještě v 19. století velmi silně směrem k jednoduchosti, anti-odbornosti, individuální "svépomocné" tvorbě teologie s příslušným zjednodušováním až zkraty, doplněné navíc ještě obnoveným optimismem o teologii *přirozené* (odmítnuté již dávno předtím Velkou reformací).

Typ kritiky: *"insider's view"/kritický dialog s vlastní církví o nesnadných teologických otázkách z pozice "na pomezí", který vznikl na akademické půdě odlišného vyznání.*

Lejsal, Martin: *Analýza specifických teologických témat v díle Drama věků od E. G. Whiteové*, bakalářská práce Katolické teologické fakulty UK, Praha, 2015 (107 stran; vedoucí práce: prof. Ctirad V. Pospíšil, Th.D.)

Typ kritiky: *polemika ze strany bývalého člena, který se s naukami adventismu nově vyrovnává (nutno dodat, že bez zjevné hořkosti a zahrocení).* Toto je typičtější perspektiva kritiky. Konverze od adventismu ke katolicismu ovšem není v naší zkušenosti častá. Připouštíme-li však tak snadno obrácený směr tohoto procesu, pak nás tentýž jev nutí k zamyšlení. Na náš typický a programový *proselytismus* (misii v prostředí odlišných křesťanských vyznání vcelku bez ohledů na existující kontexty) pak silně reaguje Franc (viz níže).

⁶ Více viz Mach, Roman: "The Common Sense: Evangelikální a adventistické dědictví osvícenství." *Koinonia* 2 (2011), str. 70-93.

Informovanost práce zejména našimi vlastními novějšími zdroji, ať odborně kritickými, jako např. *Ellen Harmon White: American Prophet* (2014)⁷, nebo apologetickými, jako *The Ellen G. White Encyclopedia* (2013)⁸ schází, o čemž jsem měl možnost s autorem během psaní hovořit. Jedná se však pouze o bakalářskou práci a tomu přiměřené nároky. Navíc je zcela logické, že autorovo hodnocení z důsledných pozic katolické dogmatiky musí vést k odmítavým závěrům teologických výroků autora typu Ellen Whiteové; překvapivý by byl opak.

Výsledné dílo je tedy sice zásadně polemické, avšak nikoli (vůči nám) zarputilé. Jemné vyjádření nesnadné autorovy dřívější osobní zkušenosti s legalismem a s tím spojenými zátěžemi (posvěcení, dokonalost) v našem prostředí (str. 88) lze pak sotva číst jinak nežli jako další z mnoha bolestných dopadů tohoto našeho již tradičního pochybení.

⁷ Aamodt, T. D., Gary Land, and Ronald Numbers, editors: *Ellen Harmon White: American Prophet*. Oxford University Press, 2014.

⁸ Fortin, Denis, and Jerry Moon, editors: *The Ellen G. White Encyclopedia*. Review and Herald/Ellen White Estate, Inc., 2013.

Franc, Aleš: *Historie a teologie adventismu*, diplomová práce (Mgr.), Univerzita Mateja Béla, Banská Bystrica, 2012 (138 stran; vedoucí práce: Prof. ThDr. Pavel Procházka, Ph.D.) [Dostupné online](#).⁹ Později publikováno pod tímž názvem (s drobnými úpravami) vydavatelstvím Poutníková četba, 2016. [V této recenzi reaguji z odborných důvodů na diplomovou verzi práce z roku 2012.](#)

Typ kritiky: odborně (?) vyhlížející polemika zvenčí, a to překvapivě z prostředí alespoň v minulosti poměrně radikálního v postojích i misii - tato skutečnost ovšem od samého počátku budí otázku po důvodech či motivaci polemiky v této síle.

Formální odborná kvalifikace Aleše France je vysoká: magisterský diplom z evangelikální teologické katedry (Univerzita Mateja Béla) a z HTF v Praze; ThDr. a Th.D. z HTF (to vše vedle profesního farmaceutického vzdělání). Práce má široký záběr, vychází z adventistických zdrojů a zpracovává je (být ve velké stručnosti) dokladovaným způsobem.

Kontext vzniku. Historie vzniku této práce však přináší významné kontexty a otázky. Autor podle vlastního úvodu z roku 2012 sestavil původní (kratší) verzi ještě jako poradce ÚR Apoštolské církve pro potřeby kazatelů AC v roce 1999. Donedávna dostupná online verze z roku 2002 (shodná?) měla 87 stran¹⁰ a již v (tehdejší) úvodu se o CASD dovídáme toto:

"Autor této práce se domnívá, že by v současné době mělo dojít k přehodnocení adventismu jako takového, který je dnes, v rámci silících ekumenických tendencí, považován za součást historického křesťanství. Tento však právě v těchto tendencích nalézá půdu pro misii uprostřed stávajících církví."¹¹

V téže pasáži autor uvádí, že celá práce vznikala jako odezva na NET'98 a jeho proselytizující misii v prostředí jiných křesťanských vyznání, jejíž součástí bylo seznamování s "heterodoxní" adventistickou naukou, skryté do formy "biblických kurzů".

V této souvislosti se vynořuje první podle mého názoru zásadní otázka. Proselytismus, kontextové a další (ne-)ohledy misie - to vše jistě představuje legitimní tematiku a půdu, na které jsme kritizovatelní. Práce je tedy od počátku *reaktivní*, a to vůči naší *misii*. Tentýž Aleš Franc však na svých stránkách¹² - opět poměrně kriticky - představuje misijní dějiny Apoštolské církve.¹³ Ani u vědomí toho, že Apoštolská církev představuje v širším letničním a charismatickém prostředí evangelikálně-letniční a posléze umírněný proud, se při čtení nelze vyhnout otázce: s *těmito* (nedávnými) dějinami, osobnostmi a formami evangelizace (včetně agresivních forem a "úletů" plus výrazných momentů v učení) - z *této perspektivy* se adventisté nejevili v roce 1999 či 2002 jako křesťané?

V úvodu z r. 2002 se dále překvapivě tvrdí, že adventistické doktríny "vycházejí z některých nekřesťanských náboženství a kultů". Autorova kritika pak má vycházet z evangelikálních pozic, čemuž je ale obtížné důsledně uvěřit, neboť autor sám dále v práci zmiňuje dřívější oficiální dialog známého evangelikálního religionisty Dr. Waltera Martina s adventismem a výsledné potvrzení křesťanské příslušnosti adventismu¹⁴ (viz také níže).

⁹ Nyní vyvěšeno autorem v plném znění na adrese <http://www.apologet.cz/?q=articles/category/5-adventismus/id/452-historie-a-teologie-adventismu-rozsirene-prepracovane-a-doplnene-vydani>

¹⁰ Donedávna na <http://www.apologet.cz/files/attachments/file/22-2-adventismus.pdf> - nyní již nedostupné.

¹¹ Franc, verze z r. 2002, "Úvod", str. 4.

¹² www.apologet.cz

¹³ Rubrika "Církevní historie/Dějiny apoštolské církve".

¹⁴ Francův úvod z roku 2012, str. 6. Viz dialog Barnhouse a Martina v padesátých letech 20. století - více např. Knight, *Adventismus v proměnách času*, str. 118 a dále.

Francův úvod z roku 2012 je již výrazně umírněnější, což se zdá pochopitelné, neboť předchozí jazyk pamfletu by, jak doufám, v akademické práci neobstál. Tato verze tedy deklaruje oddělení kritiky nauky od respektu směrem k adventistům jako věřícím lidem. Opět však uvádí tehdy chystanou *adventistickou evangelizaci* pro rok 2013 jako motivaci k rozšíření této (seminární) práce na magisterskou.¹⁵

Zjevně se tedy jedná o původně reaktivní dílo/pamflet, který byl následně dopracován. Zda se obsah vyjemnil adekvátně posunu mezi jednotlivými úvody, je další otázkou. Srovnání obsahů obou verzí práce naznačuje spíše jen rozšíření; nová verze přináší odlišný nový závěr/shrnutí. Více nelze zjistit vzhledem k nedávnému vyvěšení nové verze práce (z r. 2012) a stažení verze starší (2002) autorem.

Otázky k úvaze: *u podobných polemických zpracování nauky konkrétního hnutí je klíčovou otázkou, zda se - dostatečně či vůbec - zabývají dějinnými a myšlenkovými kontexty vzniku a vývoje jednotlivých dogmat. Bez toho totiž v "holém" vyličení pohledů víry, zejména těch ranějších, prakticky kterákoli denominace velmi snadno vyzní, jemně řečeno, 'velmi exoticky'. Právě tyto kontexty však ve Francově zpracování scházejí.* Jelikož AC představuje hnutí s obdobnými americkými kořeny, kde lze předpokládat např. podobnou míru ovlivnění americkým "common-sense" obdobím, je tato skutečnost ještě více překvapivou. Měla AC od počátku "vycizelované" dogma? Neměla své vlastní kontexty, zápasy, hledání a vývoj? Francovy vlastní webové stránky - opět velmi kriticky - dosvědčují, že opak je pravdou.

Zde bychom však měli cílit výhradně na autora a nikoli na společenství AC. Jak mě vlídně ujistil ředitel Biblické školy v Kolíně Mgr. Buban (AC), kritika Alše France nepředstavuje postoj AC k nám, nýbrž osobní postoj Alše France.

Autorův přístup a kontext: kritický apologeta? Okolo Alše France je k nalezení až překvapivě mnoho podobné kritiky, zacílené mnoha směry. Jeho webové stránky (apologet.cz) obsahují dlouhý seznam rubrik - kritik. To dává určitý první dojem. Ale ruku na srdce, konzervativní adventista by mohl stejně dobře být autorem obdobných stránek, pouze s rozdílem několika témat. Adventismus se tam ocitá "v dobré společnosti" kritik alternativní medicíny, spiritismu, brahmanismu, ale třeba i kalvinismu, a zejména pak různých proudů, jevů a osobností letničního a charismatického prostředí.

Na zveřejňované kritiky Alše France v minulosti veřejně reagovali někteří oponenti z prostředí jemu bližšího, jako Dan Drápal,¹⁶ či z prostředí kurzů Alfa (T. Janda).¹⁷ U autora tohoto kritického typu a záběru nepřekvapí, že se na internetových fórech ve vztahu k němu objevují četné silné odezvy. A byly to zřejmě právě některé konkrétní zveřejněné kritiky, v tomto případě zaměřené proti misijním "Alfa kurzům" v Brně, co France připravilo o členství v AC - pokud jsou online zdroje korektní, stalo se tak v roce 2007.¹⁸

Francovy opakované zveřejněné kritiky Alfa kurzů, dostupné na jeho stránkách, zacházejí překvapivě daleko a opět tak budí otázku po důvodech/motivaci kritiky tak razantní. Téma "Pozadí a teologie kurzů Alfa" Franc dokonce obhájil jako diplomovou práci z předmětu komparativní eklesiologie na HTF v Praze (text je dostupný online¹⁹). Práce je sice poměrně kritická, lze se však domnívat, že to

¹⁵ Franc, *Historie a teologie adventismu*, verze z roku 2012, str. 6-7.

¹⁶ Drápal, Dan: "Etika nesouhlasu"; na stránkách "dan-drapal.cz".

¹⁷ <http://www.apologet.cz/?q=articles/category/16-ohlasy/id/47-osobni-stanovisko-tomase-jandy-ke-studii-kurzy-alfa-evangelium-pro-treti-tisicileti>

¹⁸ *Grano Salis* (granosalis.cz): "Aleš Franc vyloučen z brněnského sboru Apoštolské církve".

¹⁹ Plné znění viz <http://www.apologet.cz/?q=articles/category/2-kurzy-alfa/id/217-pozadi-a-teologie-kurzu-alfa-diplomova-prace>

byly akademicky nastavené parametry pro diplomovou práci, co zde přibržďovalo míru polemiky ve srovnání s jinými Francovými články. Použití/zveřejnění spíše interních prováděcích směrnic či osobních postřehů a výroků organizátorů (v "Poznámkách") je však u tohoto typu práce již opravdu s krajním podivem.

Franc sám se nyní na svých stránkách hlásí obecněji ke "klasickému letničnímu hnutí".²⁰

Příklady Francovy práce s našimi tématy. Vzhledem k šíři záběru této Francovy práce je únosně možné pouze vybrat některé její elementy, a to pokud možno reprezentativní. První nahlédnutí na práci ovšem ukazuje - ještě v obecné rovině - že zmíněného širokého záběru bylo dosaženo za cenu krajní stručnosti až chvatnosti, která ovšem přesvědčivosti práce tohoto typu neprospívá. Zcela proto vynechávám části 2.1 a 2.2, které by měly plnit "historickou" část práce. Samotné dějiny adventismu zde však nepředstavují více než 15 stran textu; typy zdrojů a výběrovost informací na tomto mikro-prostoru jen potvrzují, že tuto část práce nelze považovat za odbornou.

V následující části "3. Věrouka" však opět nacházím jakýsi opakovaný "instantní průlet" jednotlivými tématy a elementy adventistického učení nad několika málo citovanými (selektivními) zdroji.

Příklad I: Části "3.2.1 Verbální a myšlenková inspirace" a "3.2.2 Specifika Písma".

V těchto statích, které otvírají část "3 Věrouka" a které mají charakterizovat adventistické pojetí inspirace a vyplývající typ exegeze (to celé na cca 1x4), se děje něco velmi překvapivého. Po "charakteristice" *myšlenkové inspirace* jediným odstavcem zde Franc pracuje s jedinou citací (Provonsha) způsobem, který jasně prokazuje, že sám ani v základu nerozumí podstatě *myšlenkové inspirace*, není si vědom *historicko-gramatické metody exegeze* v adventismu (ani v evangelikalismu?), ani nechápe skutečnou legitimní úlohu zde kritizovaného "hledání autorského záměru" v tomto dnes již klasickém konzervativním hermeneutickém rámci. Citovaný Provonsha je zde zobecněn jako "adventisté", kteří se takto mají programově dopouštět "eisegeze". Je toto celé míněno vážně?

Nuže, (adventistická) *myšlenková inspirace* má velký překryv s *umírněným pojetím inspirace verbální* v evangelikalismu.²¹ Konzervativní *historicko-gramatická exegeze* rovněž převažuje v obojím prostředí a v jejím rámci je hledání autorského záměru naprostou klasikou. Ve světle novějších přístupů, zejména literárně-kritických, dnes už víme, že toto hledání má svá úskalí, výsledek není vždy zaručen (exegeze tento záměr pouze "rekonstruuje"), sám o sobě však rozhodně není příznakem "eisegeze".²² (Mimochodem, exegezi u nás vyučujeme převážně z kvalitních evangelikálních učebnic... Kdyby jen autor věděl, že už máme i *literárně-kritické* vykladače...)

Tyto fundamentální neznalosti našeho (a potažmo patrně ani vlastního) vykladačského přístupu na druhé straně pomáhají vysvětlit Francovo vlastní zacházení s našimi texty (níže). Žel, již zde platí, že autor adventistické teologie v podstatných definičních rysech nerozumí, přesto se však na své citované zdroje "kriticky vrhá", což nutně vede k posunům významů, které jsou velmi patrné v dalších příkladech.

²⁰ <http://apologet.cz/?q=articles/id/39-osobni-udaje>

²¹ Klasická pojetí inspirace - v adventismu viz např. Guley, Norman: *Systematic theology: Prolegomena*, Berrien Springs (MI): Andrews University Press, 2003 - příslušné části o inspiraci (kapitola 7). Z evangelikálních zdrojů např. příslušné části in Erickson, M. J.: *Christian Theology*; McGrath, Alister: *Christian Theology*; Vanhoozer, Kevin J.: *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*; Elwell, Walter A.: *Evangelical Theological Dictionary*, heslo "Plenary Inspiration", a další.

²² Pro aktuální hermeneutickou diskuzi viz např. Mach, Roman: *The Elusive Macrostructure of the Apocalypse of John*, Peter Lang, 2015, část "1.3. The Literary Transmission of Meaning" (str. 28 a dále).

Příklad II: "3.4.2 Kristus - spasitel mimozemšťanů" (str. 49). Zejména v americké literatuře je běžnou praxí efektní, zvýrazněná formulace nadpisů a témat. Zde se však děje něco zásadnějšího. Citovaná Ellen Whiteová psala v této souvislosti jednak o andělech, jednak o nepadlých světech, tedy o nepadlých bytostech. To se jednak zcela nekryje s běžným vyzněním termínu "mimozemšťané", jednak se věcně nejedná o jejich *spasení*. Franc tedy výrazně posouvá významy slov a vět směrem k významům jiným až bizarním (což se v práci děje opakovaně, viz dále). Můžeme si tedy klást otázku, zda tento autor citovaným zdrojům primárně rozumí.

Další soteriologické souvislosti. Jak napovídají nadpisy dalších kapitol, efektních (neteologických) termínů "jako "mimozemšťané" a "vesmírní lidé" autor používá s oblibou. S tématem "Boží obhajoba před mimozemšťany" je pak Franc hotov na polovině strany,²³ což v této práci není neobvyklé.

Na str. 36 ("Kristus jako stvořitel vesmírných lidí") Franc v této souvislosti nad citovaným zdrojem podivně zápasí s teologickou logikou pojmů Bůh Stvořitel a Bůh Otec, kam podsouvá své významy. Pozorné čtení celé dotyčné pasáže o stvoření z publikace "Adventisté sedmého dne věří" totiž nepřináší v teologickém smyslu nic rušivého.²⁴ Francovo "shrnutí" v části 3.2.2 pak již není ničím jiným, než vulgarizací a primitivizací domnělých významů Kristova díla a úlohy víry v naší soteriologii. Potenciální "schopnost věřit", předpokládaná u všech,²⁵ jistěže není totéž, co "skutečně uvěřit".

Je zvláštní, že v téže stati (str. 36) Franc vyčítá "výlučným" adventistům "nevýlučnou" formulaci o Božím otcovství všech; podobně pak na str. 48 (Boží synovství lidí). Aniž by poté dopřál hlasu naší teologii, která tyto "rozevřené" (a snadno obhajitelné) výchozí výroky dále kvalifikuje, činí tak "za nás", a to svým vlastním způsobem.

"Mechanické" čtení se zde (stále str. 48) dále projevuje Francovým tvrzením o tom, že lidské přitakání na Boží "vysvětlování se" by do spasení mělo vnášet *semipelagianismus* (lidskou "spolupráci"). Ano, se semipelagianismem sice máme v adventismu zkušenost, zejména z určitých konkrétních minulých období a v proudu tzv. "historického adventismu" - to je však docela jiný příběh.²⁶

Shrnutí k soteriologii: naše arminiónsko-wesleyánské pojetí milosti, svobody vůle, víry a ospravedlnění (viz též níže²⁷), které má i v evangelikálním teologickém spektru dnes již klasické místo, Franc celkově deformuje (nad popularizačními zdroji) způsobem, který nemá smysl více komentovat.

Příklad III: "3.4.3 Kristus ztratil víru" (str. 50). Opět jsme konfrontováni s výrazným posunem významů. To, že v perspektivě Getsemane Ježíš "neviděl dál", neznamena nutně totéž, jako tvrdit, že tím zároveň "ztratil víru". U autora s teologickou kvalifikací takto hrubá práce s teologickými pojmy a koncepty překvapuje.

Zároveň však platí, že naši citovaní autoři skutečně používají zarážejících až spekulativních formulací a Franc tak jde po stopě výrazných tvrzení, která budí oprávněné rozpaky. Tak např. Branson opakovaně (a nevhodně) ve smyslu *srovnání pocitů Krista v Getsemane se zahanbením odsouzeného hříšníka*²⁸ či Nelson, spekulující o Kristově vnitřním hnutí spasitelně zemřít *navěky*.²⁹ Ano, my si tu

²³ Franc, *Historie a teologie adventismu*, verze z r. 2012, str. 40.

²⁴ Snad s výjimkou ne zcela obratné formulace "Bůh se stal Otcem" na str. 103, která však není v textu nijak přetížena. Sborník *Adventisté sedmého dne věří*, Advent-Orion, vydání z r. 1999, str. 97-107.

²⁵ Takto popularizačně Duda (ovšem bez Francových excesů).

²⁶ Viz především skvělá studie G. R. Knighta "Seventh-Day Adventism, Semi-Pelagianism, and Overlooked Topics in Adventist Soteriology", *Andrews University Seminary Studies (AUSS)*, Vol. 51, No. 1, str. 3-24. Viz také Knightova přehledová zpracování adventistického teologického rozvoje, zpráhledněná v poznámce níže (stať "Výsledné otázky...").

²⁷ Viz stať "Skutečně vyučovaná teologie v církvi".

²⁸ Franc, *Historie a teologie adventismu*, verze z r. 2012, str. 50; původně Branson, W. H.: *Smíření ve světle svatyně* 3, str. 15.

teologii stále ještě dělááme trochu individuálně, laicky a "na koleně" (což je dědictvím "the common sense" období). Podobně Franc "vyhmátne" naše oblíbené "vykladačské zkratky" i v jiných částech práce, viz např. interpunkce ve výroku "Pravím ti dnes budeš se mnou v ráji" (str. 54).

K tomu však otázka: rozlišuje Franc typy prezentovaných zdrojů (Branson - popularizace, Nelson - evangelista), jejich odbornou váhu a aktuálnost, tzn. pracuje se zdroji kvalifikovaně? Odpověď je jednoznačně záporná, což je u odborné teologické práce skutečně s podivem.

Chvatnost zpracování christologických a soteriologických témat tohoto kalibru rovněž zůstává zarážející (každé z uvedených témat se autorovi vejde na jednu stránku) - vnucuje se jazyk pamfletu, kterým tato práce ve skutečnosti původně byla. Změnilo se vůbec znění těchto částí oproti roku 1999? To již patrně nelze zjistit vzhledem k nedostupnosti starší verze.

Předběžné postřehy

Francovo opakované vlastní "dotahování" významů našich teologických zdrojů ve sledované síle velmi snadno až lacino překonává dělící čáru mezi heterodoxií (učením mimo existující konsensus víry) a herezi³⁰ - trochu se to podobá americkému fotbalu. Jinými slovy, Franc opravdu čte některé naše zdroje (to však velmi výběrově, viz níže), cituje je, nalézá oprávněně kritizovatelné obsahy - a přece přitom do značné míry "trefuje značně vedle" a možná, že se "ani trefit nechce", jak o něm výstižně a vtipně vyjádřil v jiné souvislosti (kritika kurzů Alfa) Dan Drápal.³¹

Zvláštní jazyk práce. Franc čte adventistické zdroje, jako by se jednalo o Newtonovu fyziku a nikoli o teologii, tzn. naprosto *přímo* (bez kontextu, spojitostí, exegeze), konkrétně, mechanicky až rigidně, bez prostoru a citu pro nevyhnutelnou poetickou přibližnost a metaforickou nepřímou výpověď o věcech duchovních (což pramení již z textů/žánrů Písma), bez citu pro dobový vizionářský jazyk a žánr (Ellen White byla autorkou převážně 19. století).³² To by bylo pochopitelnější v "common-sensovém" 19. století v USA. Tyto "přímé" významy pak autor posouvá a přitom, řečeno s jistou nadsázkou, "bojuje s každou adventistickou větou". Zatímco tento proces "výkladu" je mechanický, výsledek je velmi ironický. Tím vzniká onen zvláštní výsledný dojem "souvislého kritického tlaku" a "nadhledu" - kvalifikovaný čtenář zde však musí sám posoudit oprávněnost.

Nezdá se přitom, že by Franc znal kterékoli ucelené a a aktuální systematicko-teologické paradigma, přítomné v adventismu (viz také níže) či jeho dějiny dogmatu - předkládá se zde spíše "přímá" kritika těchto dílčích zdrojů, které Franc (tímto specifickým způsobem) čte!

Otázka východiska. Když profesor Filipi ve svém přehledu charakterizoval adventismus mezi ostatními vyznáními ("Základní věroučnou pozicí spočívá adventismus na půdě protestantismu"³³), dělo se tak nejen s hlubokou znalostí, ale i s výchozí sympatií k ostatním - což je ve výsledku velmi patrné a z naší strany potěšující. V případě Francova kritického nahlížení na adventismus si - při veškerém respektu k prostoru pro odbornou kritiku - naopak naprosto nejsem jist, *zda tomuto (chvatnému) způsobu velmi negativního zpracování předcházelo alespoň základní pochopení současné adventistické teologické situace, jazyka a souvislostí, včetně již zmíněných dějinných kontextů.*

²⁹ Franc, *Historie a teologie adventismu*, verze z r. 2012, str. 50; původně Dwight Nelson, NET 98, přednáška 4, str. 7.

³⁰ O ortodoxii, heterodoxii a herezi (a nuancích v zacházení s těmito pojmy) velmi zajímavě hovoří v adventistickém pohledu a kontextu prof. Fritz Guy, *Thinking Theologically*, str. 23-26.

³¹ Drápal, Dan: "Etika nesouhlasu"; na stránkách "dan-drapal.cz".

³² Viz např. eseje "Visions" a "Testimonies" in Dopp Aamodt, Terrie, Gary Land a Ronald L. Numbers (eds.): *Ellen Harmon White: American Prophet*, Oxford University Press, 2014. V době vzniku práce byl dostupný titul Knight, George R.: *Setkání s Ellen Whiteovou*, Advent-Orion, 2001 (zde viz část 2: "Čtení knih Ellen Whiteových").

³³ Filipi, Pavel: *Křesťanstvo: Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*, CDK, 1998, str. 173.

Šíře záběru versus rozsah. Franc tedy na cca 85 stranách práce tímto tempem a stylem pokrývá neuvěřitelný rozsah více než 70 adventistických témat nebo jejich elementů (když odečteme první dvě části, popisující vznik a realie adventismu). Je toto míněno vážně?

Příklad IV: "Velký spor věků", jeho původ a kontexty (souhrnně)

Francovo průběžné ironické zacházení s tématy adventistické eschatologie vrcholí v závěru: "Vraždy, válka a genocida, podněcovaná satanem, to vše je tu jen proto, aby Bůh mohl prokázat svou bezúhonnost" (str. 117). Ano, Boží obhajoba u vědomí zla ve světě patří v teologii k tomu nejtěžšímu. Autorův jazyk zde však právě proto překvapuje.

Teorie Boží morální vlády (ze které vyplývá i tento koncept Boží obhajoby) by však možná France tolik nepohoršovala, pokud by věděl, že jde o teologickou klasiku, kterou lze stopovat nejen k arminiánu Hugo Grotiovi (16.-17. století), nýbrž až k Anselmovi.³⁴ Grotiovy spisy následně výrazně ovlivnily zakladatele metodismu Johna Wesleyho. Touto cestou vstoupil vliv *teorie Boží morální vlády* nejen do Anglie a USA (tam i ovlivněním puritánů a presbyteriánů), nýbrž také do teologického myšlení metodistky Ellen Whiteové.³⁵

Vedle toho již anabaptističtí a baptističtí autoři 16. a 17. století v tomtéž specifickém teologicko-morálním kontextu (sporu mezi Bohem a satanem) považovali před Kristovým druhým příchodem za důležité svěcení soboty.³⁶ Baptista Thomas Tillam v roce 1657 v tomtéž kontextu výslovně psal o "posledním velkém sporu".³⁷

Francovo tvrzení "Velký spor je převzat z pera Ellen Whiteové... a jako dogma... reprodukován dodnes. Jeho pochopení je proto klíčem k uchopení celé adventistické nauky..." (str. 38) proto spíše informuje o základním zacílení jeho bezkontextové kritiky 'adventismu'.

Pokud jde o "mechanické a dogmatické reprodukování" tohoto tématu u nás (*tamtéž*), je si Franc vědom toho, že samotná autorka příslušný text postupně zpracovala ve třech citelně revidovaných verzích?³⁸ Jejích výzev k umírněnosti směrem ke katolickým věřícím?³⁹ Přítomnosti *dynamického konceptu* (rozvíjející se) eschatologické vize v současném adventismu?⁴⁰ Výzvy k christocentrické exegetické *aktualizaci historicismu* jako vykladačského přístupu?⁴¹ Apod.

³⁴ Klasické "teorie vykoupení" zpřehledňuje snad každá evangelikální učebnice systematiky.

³⁵ V našem prostředí zmíněný vliv na pojetí "Velkého sporu věků" u EGW skvělým způsobem stopuje nedávná studie Nicholase Millera "The Reformation and the Remnant: The Reformers, the Great Controversy, & the Sabbath"; paper, symposium "Perceptions of the Protestant Reformation", Friedensau Adventist University, květen 2016, str. 4-8.

Odhaduje se, že komentář presbytariána Alberta Barnes *Notes on the New Testament* přesáhl před rokem 1870 milión prodaných výtisků. Barnes, který zastával teorii Boží morální vlády, pro své arminiánské názory čelil obvinění z hereze; jeho komentáře patřily k neoblíbenějším knihám Ellen Whiteové. *Tamtéž*, str. 9.

³⁶ Jako anabaptista Oswald Gleit (16. stol.) nebo baptista Thomas Tillam. Miller, Nicholas, "The Reformation and the Remnant" str. 6-7.

³⁷ Tillam, Thomas: *The Seventh-Day Sabbath Sought and Celebrated...*, Livewell Chapman, London, 1657, str. 1.

³⁸ 1858, 1870 a 1890. Teologické posuny v jedn. verzích viz Thompson, Alden: "The Theology of Ellen White: The great controversy story", *Adventist Review*, December 31, 1981, str. 12-13.

³⁹ Viz např. kompilace White, Ellen G.: *Evangelism*, Review and Herald, 1970, str. 574-7 ("Reaching Catholics").

⁴⁰ Paulien, Jon: *What the Bible Says about the End-time*. Hagerstown: Review and Herald, 1998, kapitola 3 a dále (v českém překladu pod názvem *Co říká Bible o konci času?*).

⁴¹ LaRondelle, Hans K.: "The heart of historicism", *Ministry*, September 2005, str. 22-27.

Příklad V: "Srovnání citátů z děl EGW s dalšími autory" (příloha č. 2, od str. 131; zde zejména str. 133-4)

Pokud jde o (nepřiznané) literární zdroje, použité v knize *Touha věků*, ví Franc (který zjevně pouze převzal tyto materiály z příslušných polemických serverů), že tento konkrétní jev již byl v adventismu veřejně kriticky reflektován?⁴²

V obecnější rovině žel platí, že na tento směr kritiky nikoli pouze Francovy (tj. konkrétní problémy psaného odkazu EGW, způsobu jeho vzniku - tj. míry a způsobu citování jiných autorů, posunů v průběhu času, rozporů v deklarovaném vymezení jeho autority, úrovně výkladu, závislosti důležitých konceptů a přístupů v naší teologii, misii a sebepojetí na tomto díle, biografických zvláštností, apod.) by se odpovídalo podstatně snadněji, kdybychom už měli za sebou zcela oficiální vnitřní kritickou diskuzi a reflexi těchto dlouhodobě bolestivých otázek.

Ne, že by kritická diskuze v prostředí církve neexistovala. Burtův hutný bibliografický esej (2013⁴³) velmi věcným jazykem zprehledňuje téměř všechny důležité zdroje a hlasy v této diskuzi (včetně externích). Pro představu: jen samotná bibliografie (včetně periodik) zde představuje cca 21 stran, z toho novodobá část díky (od sedmdesátých let) cca 15 stran. Potěšitelné v tomto směru je nedávné vydání sborníku 18 odborně-kritických esejů, jemuž předcházely za podpory církve odborné konference tří skupin historiků: adventistických, ex-adventistických a neadventistických. Knihu vydal prestižní Oxford University Press.⁴⁴

Je tedy paradoxem, že povědomí o tomto kvantu informací na různé úrovni odborného kriticismu zůstává v našem prostředí tak dílčí a omezené. Většinu zmíněných otázek si proto kutálíme před sebou, přičemž současná atmosféra v celosvětové církvi není v tomto ohledu slibná - a tyto oficiálně nedořešené otázky a problémy nás pak "dohánějí" tímto nemilým způsobem. Nitky mnoha našich nesnadných diskuzí se sbíhají právě zde.

Příklad VI: "Podobnosti a shody učení adventistů s kulty" (str. 113-115 plus 131-132)

Zde bych - vzhledem k síle tvrzení - rozhodně očekával více, než několik tabulek s podobnostmi, které by bylo možné s úspěchem diskutovat. Franc sám problematiku *kultu* nikde v práci neřeší.

U hnutí, která vznikala v přibližně téže době a myšlenkovém prostředí (adventisté, mormoni, jehovisté) je na jedné straně možné očekávat určitá shodná myšlenková (kontextová) ovlivnění - ne nutně to však znamená, že se u všech jedná o různé odstíny téže podstaty (tj. kultu).⁴⁵ Dále, hnutí, která ve svém středu rozpoznala prorockou autoritu, mohou vykazovat podobnosti odtud plynoucí (přítomnost fenoménu vidění, uplatňování této autority, nezvládání/přetěžování této autority,

⁴² Veltman, Fred: "The Desire of Ages Project," Part I and II, *Ministry*, October 1990, str. 4-7, a December 1990, str. 11-15. Dále Olson, Robert W.: "Olson discusses the Veltman Study," *Ministry*, December 1990, str. 16-18; Olson, Robert W.: "Ellen White's denials", *Ministry*, February 1991, str. 15-18.

⁴³ Burt, Merlin D.: "Bibliographical Essay on Publications about Ellen G. White" in Fortin, Denis, and Jerry Moon, editors: *The Ellen G. White Encyclopedia*, Review and Herald/Ellen White Estate, 2013, str. 148-213.

⁴⁴ Dopp Aamodt, Terrie, Gary Land a Ronald L. Numbers (eds.): *Ellen Harmon White: American Prophet*, Oxford University Press, 2014. Další detaily o tomto projektu viz např. zmíněný "Bibliographical Essay" in *The Ellen G. White Encyclopedia*, str. 189. Viz také články a rozhovory s protagonisty (Gary Land, Ronald Numbers a další) na www.spectrummagazine.org.

⁴⁵ Pečlivé a výslovné rozlišování mezi těmito hnutími nalézáme i u Waltera Martina, *The Kingdom of the Cults: The Definitive Work on the Subject*, Bethany House Publisher, revised and updated edition, 2003, str. 535 (viz též příloha níže).

Nesouhlasil by ovšem např. Martinův oponent Anthony Hoekema: *The Four Major Cults: Christian Science, Jehovah's Witnesses, Mormonism, Seventh-Day Adventism*, Eerdmans, 1989.

apod.). Srovnání "Whiteová – Smith" je však v tomto ohledu velmi volné, povrchní a zjevně pouze převzaté.⁴⁶

Velmi úsměvnou je zde ta skutečnost, že kdyby Franc četl ostatní evangelikální kritiky, kteří považují adventismus za "kult" (viz níže), zjistil by, že se tak zpravidla primárně neděje kritikou adventistické teologie jako takové, nýbrž na základě prorocky definované autority (a zkušenosti) Ellen Whiteové.⁴⁷ Namísto vytváření dojmu, že k závěru o "podobnosti kultu" je schopen dojít první zmíněnou cestou, by se tedy autor musel *přiměřeně rozsáhle a odborně (nikoli zkratkovitě a spekulativně)* zabývat Ellen Whiteovou a jejím dílem, což by - vzhledem k výše zmíněnému rozsahu existující odborné diskuze na toto téma uvnitř i vně adventismu - byl vskutku nemalý úkol, značně přesahující prostor 140 stran.

Adventistický historik Ron Graybill obhájil před časem na neadventistické univerzitě dizertaci o Ellen Whiteové, jejíž míra odborného kriticismu tehdy (1983) zapříčinila, že následně přišel o místo ve White Estate.⁴⁸ I zde se však uvádí, že Ellen White a její manžel James byli velmi umírnění, pokud šlo o případné uplatňování autority již v raných dobách hnutí směrem k těm, kdo její dílo neznali, byli k jejím viděním skeptičtí nebo o nich vyjadřovali závažné pochybnosti.⁴⁹ To by snad mohlo Francovy obavy před hrozbou "kultu matky zakladatelky" v adventismu (str. 118) poněkud zmírnit.

Pozitivně tedy: jako hnutí tohoto typu – navíc s výrazně apokalyptickými důrazy – musíme s obsahy naší zkušenosti, zvěsti a sebepojetí pracovat odpovědně, přiměřeně kriticky, umírněně. Negativně: k označení kteréhokoli hnutí (nikoli jednotlivců či skupin v něm či okolo něj) jako "kultu" by bylo zapotřebí mnohem podstatnějšího doložení: byl i tento "kompliment" vůči adventismu nutný? Zde autor – i vzhledem k rázu a rozsahu své studie – výrazně přestřeluje.

Příklad VII: "2.1.6. Věroučný vývoj" a "3.1. Teologická sebereflexe" adventismu (str. 22-24 a 32-33).

Nyní tedy zpět k výchozím kontextům. Hledáme-li autorovo zohlednění jevů tak zásadních, jako adventistický rozvoj dogmatu (perioody, posuny), vnitřní reflexe a vnitřní situace (teologická pluralita - typy a proudy adventismu), podle nadpisů bychom odpovědi měli nalézt zde. Není tomu tak.

Část 2.1.6 pojednává na cca 2 stranách cosi jako "vybrané a vzájemně nepropojené střípky z dějin dogmatu", nesmírně dílčí a neúplné. O přítomnosti *semi-arianismu* v našich počátečních dějinách víme.⁵⁰ To vše je dále kombinováno s autorovými domněnkami až volnými spekulacemi o úmyslech církve ("Adventisté se zřejmě touží přiblížit ortodoxii... zřejmě i vlivem tlaku z křesťanských církví... toto jistě sympatické prohlášení je ryze pragmatické..."⁵¹), které Franc ničím nedokladuje. Pojem "experimentální teologie" (tamtéž) pak už pouze pobaví a zároveň ilustruje autorovu výchozí averzi vůči zpracovávané látce (jsme stále v začátcích práce!). Tvrzení o "nelehké volbě" vyslovit kritické závěry (str. 116) bude v tomto světle obtížné uvěřit.

⁴⁶ Ačkoli to Franc u příslušných tabulek na str. 113-114 neuvádí, na str. 131 (literární srovnání) se objevuje nepřekvapivý odkaz na ellenwhiteexposed.com.

⁴⁷ Přehledově např. Burt, Merlin D.: "Bibliographical Essay on Publications about Ellen G. White", str. 168-9 (in in Fortin, Denis, and Jerry Moon, editors: *The Ellen G. White Encyclopedia*, Review and Herald/Allen White Estate, 2013, str. 148-213).

⁴⁸ O tom z různých perspektiv viz např. Burt, Merlin D.: "Bibliographical Essay on Publications about Ellen G. White", str. 174. Numbers, Ronald: *The Prophetess of Health: A study of Ellen G. White*, Third Edition, Eerdmans, 2008, "Preface", str. xv a dále.

⁴⁹ Graybill, Ronald D.: *The Power of Prophecy: Ellen G. White and the Women Religious Founders of the Nineteenth Century*, Baltimore: The Johns Hopkins University, 1983, str. 24. "Závažné pochybnosti" přitom v raných dobách hnutí vyjádřily i prominentní osobnosti jako J. N. Andrews nebo Uriah Smith. *Tamtéž*.

⁵⁰ Viz např. Whidden, Moon, Reeve: *The Trinity*, Review and Herald, 2002; Knight, George R.: "Adventism and Change", *Ministry*, Oct 1993.

⁵¹ Franc, *Historie a teologie adventismu*, verze z r. 2012, str. 24.

Část 3.1. Na (typickém) prostoru jedné a půl strany nalézáme dva předlouhé citáty z našich věroučných článků s několika řádky komentáře. Nejedná se tedy o "teologickou sebereflexi" adventismu (a už vůbec ne kritickou), nýbrž o velestručné souhrny současné formulace našeho dogmatu. Ambiciózní závěrečná věta statí ("Podívejme se proto, jak své rámcové vyznání chápou samotní adventisté") je tedy úsměvná - to, co najdeme ve skutečnosti, budou krajně stručné "reflexe" Alše France.

Není tedy divu, že rozvoj adventistického dogmatu (a potažmo ony důležité kontexty tohoto pohybu), vlastní kritická reflexe ani výsledná vnitřní teologická situace nemohou být ve Francově zpracovávání adventistických zdrojů reflektovány. Odtud metodologická otázka: Lze takovouto úzce výběrovou až izolovanou cestou zásadně zhodnotit (jakékoli) hnutí či jeho teologii jako celek?

Bibliografie. Vzhledem k výraznosti tématu a šíři záběru této práce není bibliografie příliš působivá, a to zejména výběrem a typy citovaných zdrojů. Překvapí významné množství online zdrojů včetně wikipedie. "Podrobné pročtení stěžejních adventistických děl"⁵²? Pokud jde o naše adventistické zdroje, jejich rozsah není velký a výběr rozhodně nepředstavuje průřez ani dějinami, ani typickou současnou podobou a šíří adventismu. Překvapivý je také podíl zdrojů nikoli odborných (tzn. zejména popularizačních). Tento způsob výběru zdrojů a práce s nimi koresponduje s otázkami, které si nad obsahem práce postupně kladu.

"Přehlednuté" zásadní zdroje? Vedle evangelikálního religionisty Waltera Martina, jehož dřívější přínos zůstává pro tuto diskuzi zásadní (viz diskuze níže; u France zmíněn pouze letmo) a který se o adventismu odborně vyjádřil opakovaně i později jinde,⁵³ ignoruje Franc i další relevantní texty - viz např. dialog mezi adventisty a luterány (1994-8, viz níže) nebo již zmíněnou charakteristiku adventismu z pera prof. Filipiho v knize *Křesťanstvo*. Zcela novou *Encyklopedii menších křesťanských církví v ČR* nebylo tehdy ještě možno reflektovat a její zaměření není natolik teologické; ani tito autoři-religionisté však naprosto nezacházejí v pohledu na adventismus tak daleko, jako Franc. *Tyto zdroje budou zpřehledněny v příloze (níže).*

Franc ovšem překvapivě necituje ani existující evangelikální kritiky adventismu na svou podporu - v minulosti typicky Anthony Hoekema, dále Gordon Lewis, van Baalen, či Harold Lindsell. Tuckerová citována je, avšak pouze v rozsahu jedné věty odkazu.⁵⁴ Neměli bychom ve Francově práci napřed očekávat výchozí přezkoumání všech autorů, relevantních v této diskuzi, ať už je jejich pohled shodný či oponující? To bývá standardem, nikoli toto "vakuum".

"Pozitiva adventismu". Franc v závěru uvádí "pozitiva", kterými dle svých slov "úmyslně nešetřil".⁵⁵ I když však připočteme ta uvedená v úvodu práce, jsou to pouze některé osobnosti adventismu a činnosti jako ADRA, krátce: upřímní lidé a praktické činnosti (organizovanost, angažovanost).

⁵² Franc, *Historie a teologie adventismu*, verze z r. 2012, str. 116.

⁵³ V již zmíněné pozdější publikaci *The Kingdom of the Cults*, 2003, od str. 535 - viz příloha níže.

⁵⁴ Patrně nejznámějším představitelem odmítavého postoje k adventismu z konzervativně evangelikálních pozic byl Anthony Hoekema (viz *The Four Major Cults: Christian Science, Jehovah's Witnesses, Mormonism, Seventh-Day Adventism*, Eerdmans, 1989). Podobně Ruth A. Tucker, *Another Gospel, Alternative Religions and the New Age Movement*, Zondervan 1989), str. 112-114; Gordon Lewis, *Confronting the Cults*, Nutley, N.J.: The Presbyterian and Reformed Publishing Co., 1966, str. 103-124; Van Baalen, J.K.: *The Chaos of Cults*, Eerdmans, 1972.

Na stránkách *Christianity Today* pak Harold Lindsell, "What of Seventh-day Adventism?" Part 1, *Christianity Today*, 31 March 1958 str. 6-8; "What of Seventh-day Adventism?" Part 2, *Christianity Today*, 14 April 1958, str. 13-15, a další.

⁵⁵ Franc, *Historie a teologie adventismu*, verze z r. 2012, str. 116.

Celá práce se však bez ohledu na toto "zarámování" zaměřuje na *teorii* adventismu a jsem v pokušení domnívat se, řečeno se špetkou soli, že naše teologie je v tomto pohledu jediným jevem na světě, který má pouze zápory.

Důležitý kontext pro výsledné hodnocení: Martin, Walter R.: *The Truth about Seventh-day Adventism*, Zondervan, 1960, předmluva: Donald Grey Barnhouse (šéfredaktor evangelikálního měsíčníku *Eternity*).

Když významní představitelé amerického evangelikalismu Donald Grey Barnhouse a Walter Martin, jejichž jména zůstávají v této souvislosti dodnes známá, posuzovali v padesátých letech evangelikálně-křesťanskou příslušnost adventismu z evangelikálních pozic, což je i Francovo téma, činili tak zřejmě s výraznou snahou o nestrannost. Byli totiž ochotni postupovat jednak navzdory vlastním předchozím spíše negativním stanoviskům, jednak navzdory silně kritické odezvě konzervativců z vlastních řad, jednak velmi informovaně, tj. v oficiálních konzultacích s naším tehdejší vedením a teologi. V letech 1956-7 bylo v tomto smyslu zorganizováno 18 konferencí.⁵⁶ Na straně adventismu to dalo podnět k vydání knihy *Questions on Doctrine* (1957), na straně W. Martina to ve výsledku byla *The Truth about Seventh-day Adventism* (1960). Na Martinovu kritiku "omylu v adventistické teologii" (v Martinově pohledu *heterodoxních*⁵⁷) reagovalo tehdy naše kazatelské oddělení sérií 16 článků v magazínu *Ministry*.⁵⁸

Takový přístup a rozsah diskuze těmto autorům nicméně umožnil hlubší náhled na adventismus ve smyslu rozpoznání kladů a záporů z jejich východisek a hlavně: *reflektování jednotlivých proudů tehdejšího adventismu*.⁵⁹ "Středový" adventismus, který se od oněch bouřlivých dob hlásí k dnes již proslulé knize *Questions on Doctrine* (1957)⁶⁰ tedy Barnhouse a Martin ve výsledku (1960) rozeznali ve zde sledovaném smyslu pozitivně.⁶¹ Tato kategorizace adventismu přinesla kontraverzi na obou stranách, což naznačuje míru tehdejších pnutí. Barnhousův časopis *Eternity* ztratil významné procento evangelikálních předplatitelů.⁶² Tvrdě kritizovaný Martin si však své umírněné stanovisko vůči adventismu podržel i ve své pozdější opakovaně aktualizované publikaci *The Kingdom of the Cults*, kde se snažil na dotyčné kritiky odpovídat.⁶³

Na straně adventismu tehdy došlo k dramatickému prohloubení teologické plurality. Systematici jako Edward Heppenstall a Hans LaRondelle poté vytyčili evangelikálnější kurz "středující" adventistické teologie. Pro ty proudy adventismu, které odmítly knihu *Questions on Doctrine* jako charakterizující

⁵⁶ Více o tom viz Knight, George R., *Hledání identity*, str. 122 a dále. Viz též Knight, George R., *Adventismus v proměnách času*, str. 117 a dále.

⁵⁷ Tak i později in Martin, Walter: *The Kingdom of the Cults: The Definitive Work on the Subject*, Bethany House Publisher, revised and updated edition, 2003, str. 535.

⁵⁸ Knight, George R., *Hledání identity*, str. 123-4.

⁵⁹ J. David Newman již v roce 1994 uváděl 4 typické hlavní proudy: "středový" ("mainstream"), evangelikální, historický (ve specifickém smyslu, tedy andreasenovský perfekcionistaický adventismus první poloviny 20. století) a progresivní. Newman, J. D.: "How Much Diversity Can We Stand?", editorial, *Ministry*, April 1994.

⁶⁰ Kniha L. E. Frooma a R. A. Andersona vyšla původně v kontextu diskuze mezi adventisty a evangelikály v roce 1957; dostupnější je její "Annotated edition" (G. R. Knight, editor, Andrews University Press, 2003).

⁶¹ Takto upřesnil své hodnocení adventismu Donald Grey Barnhouse ve své předmluvě ke knize Waltera Martina.

⁶² Barnhousův "blockbuster" článek pod názvem "Are the Seventh-day Adventists Christians?" vyšel v *Eternity* v září 1956.

⁶³ Martin, Walter: *The Kingdom of the Cults*, 1965, 1985, 1997, poslední revidované vydání 2003; dotyčný dialog s evangelikálními oponenty je obsažen v příloze B pod názvem "*Záhada adventismu sedmého dne*" (str. 535-628). Viz také příloha níže.

Pro přehled Martinových oponentů viz poznámka výše (stať "Přehlédnuté... zdroje").

Martina v době rozhovorů naopak podpořil např. článek E. Schuyler English: "To Rectify a Wrong" *Our Hope*, Volume 52, Number 8, February 1956, str. 457-459.

naši teologii (tak zejména andreasenovský "Historický adventismus"), přitom skutečně může platit, že přináší "jiné evangelium"⁶⁴ – mají totiž svou vlastní christologii i soteriologii. Tak výrazný stupeň neshody v naukách tak klíčových (christologie a soteriologie jsou "srdcem" každé teologie) v našem prostředí představuje nepřiměřený luxus, který jsem už dříve kritizoval jinde.⁶⁵ Tuto zásadní diskuzi však již kriticky zreflektováno máme. Různé odezvy na celý tento děj se nicméně na obou stranách tohoto dialogu objevují doposud.

Výsledné otázky nad závěry Francovy práce a odborností jejího zpracování.

"Chvatnost": přes 70 témat na 85 stranách? To budí nevyhnutelnou otázku po základní serióznosti celé práce. Tento parametr je významným rysem celé práce a výchozím zpochybněním její dostatečné odbornosti. Ostatní parametry zpracování a radikálnost výsledných polemických závěrů vedle toho otvírají další zásadní otázky.

Výběrový "jednohlas" bez kontextů? Předchozí evangelikální analýze Martina a Barnhouse, stejně jako všem dalším relevantním autorům na obou názorových stranách této diskuze, věnuje Franc prostor blízký nule, zatímco zcela znovu a sám jaksi "ve vakuu" velmi rychle řeší tutéž otázku. Takto v odborné práci postupovat nelze.

Potřeba "přehodnocení" adventismu? Pokud by zde nebyla ta okolnost, že "reprezentativní" adventismus se po většinu uplynulého mezidobí mezi analýzou W. Martina a A. France ubíral cestou evangelikálnější než dříve, bylo by možné argumentovat potřebou aktuálního znovuzhodnocení. Bylo by však totéž realizovatelné na tak malém prostoru a tímto způsobem zpracování? Na druhé straně je pravdou, že současné oficiální směřování celosvětového vedení církve je v posledních letech již odlišné vzhledem k důrazům na specifika adventismu – to však Franc (i vzhledem k stáří původní verze práce) v našem prostředí nereflektuje.

Odborná informovanost: je zde skutečná znalost teologického prostředí adventismu? Je si Franc, který "jiné evangelium" a "příliš mnoho hereze" přisuzuje v závěru své práce adventismu jako celku,⁶⁶ vůbec vědom rozvoje dogmatu a existence odlišných období a proudů v adventismu?⁶⁷ Zná christologii, soteriologii, eschatologii (a další teologická témata) Edwarda Heppenstalla, Hanse LaRondella, Woodrowa Whiddena, Normana Gulleyho (systematici), Jonathana Pauliena, Raoula Dederena, George Knighta (a dalších) – tedy reprezentativních teologů či odborných popularizátorů současného "středového" (či "mainstream") adventismu, jemuž bývá "konzervativně" vytýkáno, že se od dob *Questions on Doctrine* vydal "evangelikálnějším" směrem? Setkal se alespoň s *jediným uceleným současným systematickým zpracováním adventistické teologie*? Zná míru existující kritické reflexe v adventismu? *Který proud či která perioda adventismu jsou v práci vlastně kritizovány?*

Skutečně vyučovaná teologie v církvi. Adventistické dogmatice vyučují šestnáct let, a to s důrazem na evangelijní christologii a soteriologii. V žádném případě nelze tvrdit, že "středový" proud adventismu (tedy teologie, vyučovaná našimi školami) nese "jiné evangelium". Jedná se o (pavlovské, reformační, protestantské, evangelikální...) *ospravedlnění z víry*. Jinak bychom ohledně úlohy ospravedlnění z víry sotva našli např. *konsensus s luterány (kde se jedná o stěžejní téma víry!) během oficiálních*

⁶⁴ Franc, *Historie a teologie adventismu*, verze z r. 2012, str. 118 – zde ovšem o adventismu jako celku.

⁶⁵ Mach, Roman: "Adventismus sedmého dne: Linie identity, linie napětí", *Koinonia* 4 (2013), str. 44-50.

⁶⁶ Franc, *Historie a teologie adventismu*, verze z r. 2012, str. 118.

⁶⁷ V našem prostředí zmapováno především knihami a články prof. George R. Knighta (*Hledání identity; Adventismus v proměnách času*). Viz též G. R. Knight ("Adventist Theology 1884-1994" (Aug 1994); J. D. Newman ("How Much Diversity Can We Stand?", April 1994) a další autoři v magazínu *Ministry* (archív článků je dostupný online na www.ministrymagazine.org, rubrika "archives", kde je i přehledný vyhledávač).

rozhovorů v letech 1994-8.⁶⁸ Teprve v kontextu tohoto pojetí ospravedlnění se pak nacházejí *adventistická specifika* - tedy především wesleyánský (a tudíž stále ještě evangelikální) důraz na *následné posvěcení* či arminiánsko-wesleyánská *svoboda rozhodnutí na základě milosti*.⁶⁹

Heterodoxie, hereze, kult? Některá další vyučovaná dogmatická témata adventismu (stále v prostoru "středového" adventismu) jistě mohou být a jsou v širším křesťanském pohledu vnímána jako *heterodoxní* (mimo většinový konsensus víry; to ovšem není nový objev),⁷⁰ sotva však - v ekumenickém smyslu - jako *heretická*. Ta z nich dělá Franc systematickým posouváním významů, čímž postupně vzbuzuje v práci neoprávněný dojem, že takto může dospět až k hodnocení typu "kult".

Nutno ovšem přiznat, že postoje nikoli středové, směřující k fundamentalismu a radikalismu, kterým žel bývá v současnosti v našem prostředí propůjčována oficiální podpora nebo alespoň "střecha", do prostoru *hereze* opakovaně přesahují (tyto vnitřní rozdíly však Franc nereflektuje).

"*Evangelikální*" *východisko*? Kritizuje-li Franc z "evangelikálních pozic", reflektuje vůbec zásadní pluralitu dnešního evangelikálního prostředí a jeho rozmanitých teologií?⁷¹ Jestliže např. Barth bývá v (post-fundamentalistickém) evangelikálním prostředí dosud vnímán odmítavě či s obavami, zatímco někteří teologové se k němu naopak hlásí (jako Ramm či Bloesch, který u Bartha studoval),⁷² nejedná se o pluralitu nevýznamnou. Hovořit lze spíše o (nejen post-fundamentalistických, ale dnes už zároveň post-konzervativních) evangelikálních *teologiích*, nežli o jediné teologii, a existující pnutí v tomtéž prostředí jsou značná.⁷³ Když adventistický systematik Norman Gulley publikoval svá systematická *Prolegomena* (2003), přejnou předmluvu k tomuto mohutnému úvodnímu svazku napsal známý "středový" (avšak tradiční) evangelikální systematik Millard J. Erickson.⁷⁴ "Evangelikalismus" tedy adventistickou teologii zjevně nevnímá jednobarevně. Ze které konkrétní 'evangelikální' pozice tedy svou kritiku směřuje Franc?

Snese tedy Francovo výběrové, úzké a chvatné pojednání adventismu ve výsledku alespoň základní metodologické srovnání s předchozím zkoumáním Barnhouse a (zejména) Martina, kteří - s výše zmíněnou výhradou vůči *heterodoxiím* - nakonec oddělili adventisty sedmého dne od heretiků a uznali je jako "vykoupené bratry a sestry a součásti Těla Kristova"?⁷⁵ Domnívám se, že souhrnná odpověď zní: nikoli, ani zdaleka.

⁶⁸ Viz sborník *Lutherans & Adventists in Conversation: Reports and Papers Presented 1994-1998*. General Conference of Seventh-Day Adventists, Silver Spring, Maryland (USA), 2000; zde viz "Report", str. 8-10.

⁶⁹ Nikoli ovšem ve Francově pojetí (Franc, *Historie...*, str. 48). Viz např. Whidden, Woodrow W.: "Adventist Theology: The Wesleyan Connection" (dostupné na <https://www.adventistbiblicalresearch.org/materials/adventist-heritage/adventist-theology-wesleyan-connection>).

⁷⁰ Tak i Walter Martin: *The Kingdom of the Cults: The Definitive Work on the Subject*, Bethany House Publisher, revised and updated edition, 2003, str. 535 (viz též příloha níže). Více o zacházení s tímto termínem viz Fritz Guy, *Thinking Theologically*, str. 23-26.

⁷¹ Pro přehled viz např. Macek, Petr: *Novější angloamerická teologie: Přehled základních směrů s ukázkami*, Kalich, 2008, str. 62-66.

⁷² Macek, *Novější angloamerická teologie*, Kalich, 2008, str. 66.

⁷³ Viz např. Olson, Roger E.: *Evangelikálové: Příběh evangelikální teologie*, Návrat domů 2007, str. 113-133.

⁷⁴ Gulley, Norman: *Systematic theology : Prolegomena*. Berrien Springs (MI): Andrews University Press, 2003. Foreword by Millard J. Erickson (str. xviii-xx): "The excellence of what we find here creates a strong expectation of the benefit this series will be to the entire church of Jesus Christ." *Tamtéž*, str. xx.

Je úsměvné, že Franc právě Ericksona cituje (jako "jednoho z nejuznávanějších") jedinkrát a zběžně, a to pod jménem "J. E. Millard" - viz Franc, pozn. 189 na str. 55 a bibliografie.

⁷⁵ *Eternity*, září 1956; citováno in Knight, George R., *Hledání identity*, str. 122.

Shrnutí výhrad

Východisko a směr práce. Hlavní příčinou níže konstatovaných problémů je podle mého názoru *východisko práce*: nenacházím snahu o nestrannost. Autorova silná "výchozí nesympatie" vůči adventismu je v práci patrná od počátku – a to může sotva umožnit výsledné kritice hloubku, ačkoli slabé a kritizovatelné prvky mohou být a jsou v nějaké míře přesto postiženy. *Práce v důsledku toho nepostupuje od otázek k odpovědím* (což bývá podstatou odborné studie). Klíčovým se v tomto ohledu zdá být vyjádření v závěru: "Pokud by se adventisté v roce 1988 neucházeli o členy sboru, kterého jsem byl v té době starším, zřejmě bych necítil potřebu se adventismem zabývat ani před ním varovat" (str. 119).

Nedostatečnost a podivnosti metodologie. Výchozí "vyizolování" posuzovaných zdrojů a témat cestou selektivity zdrojů a absence prakticky všech dalších relevantních hlasů v této diskuzi pokračuje nekvalifikovanou prací s těmito zdroji a nepřiměřenou "chvatností" zpracování (práce má naprosto nedostatečný rozsah pro danou šíři); mechanicky "přímé" čtení ("bojování s každou větou") doprovázejí opakované podivnosti posouvání významů; to vše rámuje další úroveň "vyizolování", tj. nezohlednění dějinných kontextů, period teologického rozvoje, vnitřní plurality adventismu ani evangelikalismu ("vakuum"). *Metodologie práce není odborná.*

Otázky přiměřenosti a odborné znalosti tématu. Pokud bych měl čelit námitce příliš vysokých nároků na magisterskou práci, odpovídám, že ambicí tohoto typu a rozsahu práce od počátku nemělo být celkové "teologické posouzení" jiné denominace ("historie adventismu" se v práci vyskytuje mikroskopicky - na cca 15 stranách - a neodborně). Výsledek lze přirovnat ke snaze "teologicky zhodnotit" např. luterány na základě "dobře vybraných" razantních textů Martina Luthera s přihlédnutím k několika dalším zdrojům z různých dob. To ale seriózně nelze - nic podobného se neobejde bez systematické teologie a odborného zpracování dějin dogmatu.

Výstižnější název celé práce by tedy mohl znít "*Osobní polemika aneb Odmítnutí všeho, co jsem u adventistů zatím četl (a to zejména u Ellen White)*" - autor adventistickou teologii dostatečně odborně nezná. Jsme-li ovšem jako adventisté vnímáni jako tak snadný cíl "na odstřel", je to velmi mrzuté.

Jazyk pamfletu. Vedle "jiného evangelia" a "až příliš hereze" jsou i další autorovy závěry (str. 116-119) vskutku arogantní. Např. již zmíněná formulace "Vraždy, válka a genocida, podněcovaná satanem, to vše je tu jen proto, aby Bůh mohl prokázat svou bezúhonnost" (str. 117): Proč tento jazyk? S problémem *teodiceje* přece tak či onak nedostatečně zápasíme všichni.

Tvrzení "Jistě schopní a vzdělaní adventističtí teologové z prestižní Andrews University⁷⁶ tkají z látky prorockví Ellen Whiteové ekumenicky přijatelnější háv" (str. 118) je bizarní - adventističtí teologové v tomto pohledu nejsou vůbec těmi, kdo reprezentují či rozvíjejí "adventismus", jak jej zvenčí "odhaluje" Franc. Následují rady o vhodném směřování církve, pronášené s neuvěřitelným 'nadhledem'. To vše pak vrcholí Francovými dramatickými závěrečnými spekulacemi o tom, co by se adventismu 'mohlo přihodit' ("taková cesta bývá dlážděna 'mrtvými', zhroutenými a doslova zdevastovanými životy..."). Co má tohle znamenat? Něco takového lze sotva číst jinak než jako familární spekulativní vulgarizaci, která do odborné práce nepatří.

⁷⁶ Autor zjevně nezná současnou profilaci (směřování, důrazy) Andrews University.

Franc sám v závěru podotýká: "Jistě adventisté nepředpokládají, že toto učení přijmeme nebo odmítneme, aniž bychom ho (*sic*) co nejlépe prostudovali" (str. 116). Naprosto souhlasím - to bych vsutku očekával. Namísto toho nacházím v průběhu i v závěru práce *převyprávění adventistických teologických výroků (které doby, typu?) do mechanického, bezkontextového, nadměrně zjednodušujícího, neformálního a ironického jazyka, který by v očích neinformovaného čtenáře nemohl lichotit žádnému křesťanskému tématu. To je ovšem jazyk vulgarizace. Jedná se o pamflet, posouváný na povrchu k formální odbornosti. Opravdu odbornou a hutnou externí kritiku témat naší teologie, která by nás mohla posunout, je proto třeba hledat jinde.*

Metodologie a šířeji celková odbornost Francovy práce na zmíněných úrovních opravdu nepřesvědčují: výsledný obsah se skutečnou mapou současného adventismu, ale ani dialogu "evangelikalismus-adventismus", příliš "nekonverzuje". Obhájení tohoto izolovaného a reaktivního osobně-polemického způsobu zpracování jako práce diplomové a následné publikování proto budí zásadní otázky.

Osobní reflexe. Francovu práci jsem začínal číst jako odbornou analýzu; v průběhu tohoto procesu jsem však postupně shledal, že vedle elementů odbornosti či pod jejich formálním povrchem se v přístupu autora skrývají výše zmíněné jevy, které si bez urážky dovolím souhrnně nazvat "metodologickými drzostmi" (ve smyslu odbornosti ani mezidenominačních vztahů tohle žel opravdu není úplně... slušné). Tyto jevy souvisejí s naprostou absencí skutečného kritického dialogu s adventismem jak u autora, tak (logicky) v prostředí, ve kterém práce v jednotlivých verzích vznikala. Práce sice prošla časově delším, avšak kontraverzním rozvojem: její původní účel, tj. neodborný "manuál pro kazatele AC", zůstal velmi patrný. Podle mé zkušenosti navíc nelze zásadní problémy v koncepci (metodě) zachránit cestou pouhého rozšiřování.

Musím konstatovat, že obdobné "externí" polemické téma, které vždy vyžaduje hluboký odborný ponor do teorie či praxe jiného denominačního prostředí, bychom na našem Teologickém semináři v Sázavě nepřijali k zpracování. Podobná látka vyžaduje školské prostředí, které má v dané oblasti dostatečné odborně-kritické zázemí (nejlépe tedy *interní*) či alespoň možnost odborného dialogu. S politováním, ale i s plnou odpovědností musím také dodat, že bychom z metodologických důvodů nepřijali ani výsledné zpracování jakéhokoli odborného tématu v této podobě. Ze školského (ale potažmo také ekumenického) hlediska takto 'zpracovaná' diplomová práce představuje *faux pas*, kterému by slušela omluva.

Několik kontextových postřehů závěrem. Žijeme v zajímavé době, ke které patří velmi kritické diskutování veškerých témat - v tomto ohledu dnes neexistují žádná tabu. To za prvé. Donedávna jsme bývali zvyklí vyjadřovat se kriticky prakticky ke komukoli vně církve velmi "svobodně" a často s neuvěřitelnou razancí, avšak zdaleka ne vždy odborně či alespoň dokladovaně; charismatická a letniční společenství (Franc: Apoštolská církev) v tom pro nás nebyla výjimkou, naopak. To za druhé. Diskutován a "propírán" je v naší postmoderní době na různých úrovních komunikace každý, což není důvodem k panice - to za třetí. Domnívat se, že my na rozdíl od všech ostatních máme v teorii i praxi pouze klad a nejsme tedy kritizovatelní by bylo krajně naivní - to za čtvrté. I kritika zvenčí - nebo možná *právě* kritika zvenčí - nám tedy *může* přinášet legitimní podněty ke kritické sebereflexi.

Myslím, že v každém podobném dialogu je nejdůležitější zachovat klid a věcnost. Osobně jsem ochoten se nad problémy adventistické teologie vážně zamýšlet, ať dotyčný podnět přijde odkudkoli, a nepovažuji to za ohrožující nebo dramatické. Pokud vůči nám kdokoli hovoří kritickým jazykem, který lze věcně akceptovat (tzn. není neslušný), je to normální.

Obávám se ale, že rychlé a pamfletovitě-razantní odezvy (Kábrt⁷⁷) nám škodí. Pokud chceme odpovědět, pak co nejčestněji, odpovědně, přinejmenším na téže úrovni odbornosti a věcnosti, a to s klidem, respektem k odlišnému názoru a právu na něj, a věřím, že i s ochotou ke kritické sebereflexi a náhledu na naše vlastní problémy a slabé stránky.

Opačný postup v kterémkoli bodě by bezděčně potvrzoval to, co nám bývá kritiky opakovaně vytýkáno: tedy sektářsky výlučné sklony a nedostatek křesťanské a spolu-křesťanské odpovědnosti nebo dokonce nedostatek křesťanství (a evangelia) jako takového. Kéž se v dobách budoucích nevyrovnáváme s jinými typy učení způsobem, jakým se zde Dr. Aleš Franc vyrovnal s učením naším.

Roman Mach, Ph.D., červenec 2016

⁷⁷ Viz "Reakce Tomáše Kábrta na práci Historie a teologie adventismu", kterou Franc uveřejnil na svých stránkách (<http://www.apologet.cz/?q=articles/id/456-reakce-tomase-kabrta-na-praci-historie-a-teologie-adventismu>) a která míří vyhroceně a ironicky *ad hominem*, tzn. na člověka, podstatně více nežli věcně na obsah. T. Kábrt je zde navíc uveden jako vedoucí oddělení komunikace Církve adventistů sedmého dne.

Příloha: Vybrané publikace z oblasti náhledů na adventismus (převážně citovány výše)

Filipi, Pavel: *Křesťanstvo: Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1998, str. 171-4 ("Základní věroučnou pozicí spočívá adventismus na půdě protestantismu..." (str. 173).

Martin, Walter (autor) a Ravi Zacharias (editor): *The Kingdom of the Cults: The Definitive Work on the Subject*. Bethany House Publisher; 1965, 1985, 1997, zde citováno z revidované a aktualizované verze z r.2003.

Religionista Dr. Walter Martin zemřel v roce 1989. Tato kniha o mimokřesťanských kultech byla v tomto vydání znovu aktualizována za pomoci editorů včetně Martinovy dcery. Jedna z příloh se věnuje adventismu. Je poměrně rozsáhlá a právě tam se Dr. Martin snažil od počátku aktuálně odpovídat na kritiku svých evangelikálních oponentů v diskuzi o adventismu, jejichž informativní přehled byl zmíněn v recenzi výše (zde Hoekema, Lindsell, van Baalen a další).

Appendix B: "Záhada adventismu sedmého dne" (str. 535-628). V této příloze Martin vysvětluje, že adventismus si v uplynulém století nesl nálepku ne-křesťanského kultu. V autorově pohledu je však adventismus (v době psaní) v řadě bodů odlišný od adventismu roku 1844. Jeho závěr zde tedy zní:

"Jsem přesvědčen, že člověk nemůže být na jedné straně skutečným Svědkem Jehovovým, Mormonom či Křesťanským vědcem (ve smyslu církve "Christian Science" Mary Baker-Eddyové, pozn. překl.) a zároveň křesťanem v biblickém slova smyslu. Je však naprosto možné být adventistou sedmého dne a zároveň pravým následovníkem Ježíše navzdory několika heterodoxním konceptům, které zde budou diskutovány." (str. 535).

Nešpor a Vojtíšek: *Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice*, Karolinum, květen 2016, od str. 155. Církve jsou zde představeny především z hlediska sociologického a religionistického. Text o CASD je velmi informovaný a hutně souhrnně popisný. "Religionistická charakteristika pak - na rozdíl od France - stručně reflektuje jak existující pluralitu postojů ke konkrétním tématům v církvi, tak i některé prvky jejich posunů a rozvoje. Byla to patrně encyklopedická stručnost zpracování, co místy vedlo k poněkud "holému" podání věroučných a dalších momentů (ve smyslu kontextů). Pozorný čtenář rozpozná v tomto věcně-souhrnném podání prvky k zamyšlení a kritické reflexi.

Vojtíšek, Zdeněk: *Sekty a nová náboženská hnutí* (studijní text k dotyčnému předmětu, nedatováno, online). Doc. PhDr. Zdeněk Vojtíšek, Th.D., je u nás již známým religionistou s výraznými postoji vůči kultům. Jeho hodnocení adventismu sice není teologicky neutrální (jak by se u religionisty dalo očekávat), avšak není zdaleka tak radikální, jako Francovo:

"Také adventisté (z lat. adventus = příchod) někdy vzbuzují obavy ze sektářství. Rozpaky působí jednak role, kterou adventisté přisuzují své zakladatelce a prorokyni ELLEN WHITEOVÉ, jednak nekritické lpění na věroučných zvláštnostech (učení o sobotě, jídelních předpisech apod.). Adventistické hnutí se zformovalo ve Spojených státech v polovině 19. st. na základě vypjatého očekávání brzkého druhého Kristova příchodu. U nás toto hnutí utvořilo Církev adventistů sedmého dne. Tato církev je pozorovatelem Ekumenické rady církví a zařazuje se do rodiny křesťanských církví daleko více, než bývá u adventistických skupin např. ve Spojených státech běžné" (str. 46).

Sborník *Lutherans & Adventists in Conversation: Reports and Papers Presented 1994-1998*. General Conference of Seventh-Day Adventists, Silver Spring, Maryland (USA), 2000.